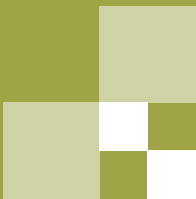
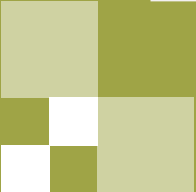

Entre la parròquia i la fàbrica: testimonis de capellans obrers

Diversos Autors

La totalitat d'aquest llibre, tant el contingut com el disseny, estan sotmesos sota llicència <<Reconeixement-No comercial-Obres derivades>> que podeu consultar a la xarxa a <https://creativecommons.org/licenses/?lang=ca>

Edita CRISTIANISME I JUSTÍCIA
Roger de Llúria, 13. 08010 Barcelona
93 317 23 38 / info@fespinal.com
www.cristianismeijusticia.net

ISSN: 2014-6485
Edició: Anna Barba Codina i Santi Torres Rocaginé
Disseny de la col·lecció i maquetació: Pilar Rubio Tugas
Març del 2026

Amb el suport de:

AQUESTA PUBLICACIÓ ÉS GRATUÏTA.

Collabora amb Cristianisme i Justícia:

Bizum codi 05291

www.cristianismeijusticia.net/donatius

Entre la parròquia i la fàbrica: testimonis de capellans obrers

Emilià Almodóvar
Jordi Fontbona
Pepe Rodado León
Carles Casademont Oller
Ramiro Pàmpols
Sebastià Heredia
Isidre Ferreté
Rossend Darnés Bosch
Jesús Lanau
Joan Raventós Vendrell
Victorino Martín

Introducció: Josep M. Rambla
Epíleg: Sergi Gordo Rodríguez

Sumari

5 Introducció

Capellans obrers sense èpica

Josep M. Rambla

9 Testimonis

9 Quaranta anys de ministeri com a capellà obrer

Emilià Almodóvar

12 Estar i morir amb la classe obrera

Jordi Fontbona

14 Una font d'inspiració que no puc sinó agrair a Déu

Pepe Rodado León

17 Som simples servidors

Carles Casademont Oller

20 Penúltimes confessions d'un capellà obrer

Ramiro Pàmpol

23 El fill de la paraigüera se'ns fa capellà

Sebastià Heredia

28 Després d'anys a la fàbrica, parlem del present i el futur

Isidre Ferreté

30 Petita història d'un capellà obrer

Rosend Darnés Bosch

34 Una experiència que m'ha transformat la vida

Jesús Lanau

36 Treballador manual en una Catalunya irredempta

Joan Raventós Vendrell

37 Tornar a les fonts

Victorino Martín

39 Epíleg

Capellans obrers per a l'evangelització del món del treball

Sergi Gordo Rodríguez

43 Glossari

45 Bibliografia per aprofundir

Introducció

Capellans obrers sense èpica

Josep M. Rambla

5

Els capellans obrers han fet història. Un moviment nascut arran de la Segona Guerra Mundial va sotraguejar l'Església dels anys cinquanta, fins a esdevenir un dels fets eclesials més notables del segle xx. Uns capellans que sortien del marc institucional encarcerat de l'Església d'aquella època van obrir nous horitzons evangelitzadors i van desvetllar consciències. Fins i tot, els capellans obrers van ser protagonistes d'una novel·la francesa de força èxit, *Els sants van a l'infern* (Gilbert Cesbron). Un fet tan novedós com el d'aquests capellans, naturalment, va provocar un terratrèmol a Roma, amb intervencions autoritàries i retallades disciplinàries, sobretot a França, on hi havia el nucli fort dels capellans obrers. L'Esperit, però, no es pot apagar i l'empenta del seu vent va arribar al Concili Vaticà II. Els capellans obrers van ser objecte d'atenció i de debat i, finalment, van merèixer una breu, però significativa, aprovació en el decret sobre el ministeri i la vida dels preveres (*Presbyterorum ordinis*, 8). Per això, després del Concili, els capellans obrers, que segueixen a França amb una presència molt significativa, es van estendre per Europa i més enllà. A Catalunya també ho van fer amb molta força. L'impacte d'aquests capellans en el món obrer, compartint diferents formes de treball manual i mitjançant la col·laboració en moviments apostòlics i la participació en l'acció sindical o política, ha estat molt important, i la seva empenta a l'hora de remoure la sensibilitat social de l'Església ha estat innegable.

Han passat els anys, el nombre de capellans obrers ha disminuït vertiginosament i molts d'ells fan una mirada enrere, però sense deixar de reflexionar sobre el present. Avui, aquí a Catalunya, es fan aquesta pregunta: «Com m'ha transformat o ens transforma la nostra experiència en el món laboral, condicionat pel sistema econòmic?». Onze d'aquests capellans, tots ja jubilats o en excedència, ens oferiran aquí el seu testimoni. Intenten viure la novetat del present en continuïtat amb l'experiència de capellà obrer, però sense nostàlgies del passat. És un privilegi disposar de les confessions d'unes persones que han viscut unes vides tan fecundes i que ara ens comuniquen com viuen en situacions molt plurals l'esperit que els animà en el treball manual, en missió evangelitzadora. Se m'ha demanat una introducció a aquests testimonis, i exposaré, com qui recull una ofrena, l'impacte que em susciten aquestes confidències.

6

En primer lloc, en aquests escrits i de maneres diferents s'expressa que l'inici de la vida de capellà obrer va néixer de la crida dels pobres i vers els pobres, vers l'acostament a les persones que patien pobresa i injustícia. Ser capellà obrer no és una opció pel treball, sinó una crida a la solidaritat. Com Moisès, que va sentir la veu de Déu que li deia: «He sentit el dolor i el clamor del meu poble». I aquesta veu de Déu s'ha fet sentir a través dels pobres i empobrits i de la gent treballadora i explotada. Fer-se capellà obrer ha estat la manera de compartir la seva vida amb molt sofriment i humiliació. En conseqüència, la vida de capellà obrer ha estat com un «enterrament» en la vida del poble participant en la seva dura condició laboral. I, en aquesta immersió, hi ha encara una motivació especial: el dolor punyent per l'intolerable silenci de l'Església espanyola davant els assassinats i les tortures de la dictadura franquista, de la seva policia i els seus jutges. Aquest dolor empenyia a atansar-se tant com era possible a una classe social cada dia més allunyada de la seva relació amb l'Església amb un altre rostre eclesial i cristià.

Tots els testimonis porten a dins una fonda experiència personal del Crist. No és estrany, doncs, que la seducció dels pobres convergeixi amb la crida de Jesús pobre i pels pobres. En aquesta davallada vers els de baix, hi ha la relació viva amb el Crist, Jesús de Natzaret, que «va prendre la condició d'esclau». La vivència del Crist ha acompanyat la vida missionera d'aquests capellans i la nodreix encara avui.

No hi ha vida cristiana sense comunitat. Doncs bé, en els testimonis d'aquests capellans destaca la forta xarxa que s'estableix entre ells, expressió de la qual és el col·lectiu de capellans obrers de Catalunya. Però, a més, és important la proximitat que alguns d'ells van mantenir amb gent de les parròquies, la vinculació a moviments (ACO*, GOAC*, JOC*, JOBAC*, MIJAC*) i la pertinença al Pradó*. A més, estan units per una inspiració comuna que, en bona part, procedeix de contactes més o menys directes amb Joseph Cardijn i Antoine Chevrier.

A poc a poc, la vida amb la gent del món obrer va configurant una manera de llegir l'Evangeli i una manera d'interpretar el món. Després d'uns anys de viure la solidaritat en proximitat amb el món obrer, l'Evangeli mostra unes ressonàncies particulars, molt properes a l'esperit original de Jesús de Natzaret. Les notícies polítiques, socials i religioses són filtrades amb una graella especial, amb la mirada dels de baix. I, d'una manera general, la participació en la vida obrera i en les anàlisis socials o polítiques i les lluites que comporta fa que tota visió de la realitat sigui una visió predominantment política.

7

Com ja hem dit, gairebé tots els capellans que donen el seu testimoni són jubilats i han deixat la feina manual. Tanmateix, en cap d'ells s'ha esbravat la solidaritat amb el món dels pobres. Tots, d'una manera o altra, segueixen vivint formes diferents de solidaritat activa, de la qual destaca el sentit d'universalitat en la col·laboració amb iniciatives i accions, especialment amb l'Amèrica Llatina. Perquè la universalitat és un dels trets que ha marcat la vida i el compromís del capellans obrers.

Tot el conjunt dels testimonis expandeix una aroma d'agraïment i de joia pels anys viscuts. I, ensems, es percep una senzillesa i una humilitat sense cap complex de profetisme, sinó més aviat amb la consciència de ser persones regalades amb la vida compartida amb els treballadors manuals, en condicions de pobresa i sovint d'explotació, treballadors que en molts casos han estat els seus autèntics formadors. I, això sí, també sense nostàlgies del passat ni derrotismes davant del present.

Per tot això, els que llegim aquestes pàgines hem d'agrair que se'ns ofereixi el contacte amb les vides d'unes persones que han estat, durant anys,

amb les seves lluites i també les seves vacil·lacions, enmig d'un món que l'Església tenia molt marginat. Històries llargues, lluites dures, entrega generosa, fe activada per l'amor, tot això se'ns comunica d'una manera molt planera i transparent, sense ponderacions ni triomfalismes. Ens trobem ara lluny d'aquells anys postconciliars en què els capellans obrers vivien temps complicats i peril·losos, enfrontaments, lluites i desqualificacions, eren objecte d'admiració o de dura crítica... Es vivia una mena de «mística». Temps èpics i gloriosos. Avui, en canvi, en aquestes pàgines, hi trobem unes persones carregades amb una llarga i rica història, però senzilles i despullades, càlides i vigoroses: capellans obrers sense èpica, compartint obertament unes espurnes de la seva vida. Un regal esplèndid per als qui llegim aquestes pàgines.

Com serà el futur dels capellans obrers? No ho sabem. Tanmateix, el que ha inspirat i mogut les seves vides, el que ha vertebrat les seves opcions socials, polítiques i eclesials no s'hauria de perdre en la nostra Església si no volem que el missatge central de Jesús de Natzaret, que va venir a donar una Bona Notícia als pobres, quedi desfigurat i perdi en bona part la seva significació en el món d'avui.

Testimonis

Quaranta anys de ministeri com a capellà obrer¹

Emilià Almodóvar

9

Aquest diumenge 4 de febrer de 2024 hem celebrat l'Eucaristia donant gràcies a Déu perquè hem sentit la seva proximitat en el camí de la vida. Tan a prop que, com diu el Deuteronomi, «Durant tot el camí que heu fet pel desert fins a arribar en aquest lloc, el Senyor, el vostre Déu, us ha portat a coll com un pare hi porta el seu fill» (Dt 1,31). En aquest camí fins a celebrar els quaranta anys de capellà obrer vosaltres heu estat per a mi la carícia de Déu.

Us convido a fer present no tant allò en què jo hagi pogut col·laborar, sinó, sobretot, els moments, les estones, que vosaltres heu col·laborat en el meu creixement com a persona humana i com a servidor de les comunitats a què m'han enviat. Seguint les petjades de Crist, la primera carícia rebuda és la de la família de sang, que ha fet tot el que estava al seu abast per tal que seguís vivint quan la mort trucava a la porta des dels primers dies de la meva existència.

A les catequesis de la parròquia de Sant Ildefons, a Cornellà, és on se'm va despertar la fe. La ciutat d'Esplugues va ajudar a situar-me en el context de la vida i la fe, la relació entre la fe i la quotidianitat de l'existència; a enca-

1 Sermó pronunciat en la celebració dels quaranta anys de presbiterat.

minar el meu servei com a capellà obrer a l'estil de Romà Fortuny, infermer i fuster. També la proximitat dels capellans del Pradó ha fet possible el descobriment de la meva vocació per aquesta espiritualitat.

Entusiasmat, amb més ingenuïtat que capacitat, les persones del barri de la Florida em van acollir a mi i a tota la meva ignorància. Podia semblar que era jo qui feia possible el grup de joves, però no... Si no hagués estat per la Puri i el Miguel, per l'Erme i el Fernando, no n'hauria estat capaç. Si no hagués estat pel Pepe, per la joventut de la Sofia i de la Santolino, no hauria estat possible reunir un grup important de persones joves. Segurament se'm pot retreure, amb raó, que me'n vaig anar massa aviat.

A Cornellà va ser primordial treballar en equip i la confiança que van depositar en mi els que formaven l'equip de capellans i, més en concret, la convivència amb en Joan: aprendre que les veritables revolucions, com la lluita contra l'aluminosi, només es podien guanyar si es feia de manera conjunta, sumant i celebrant petites victòries i mantenint-nos en la lluita.

10

Tots aquests anys, de manera continuada, he treballat manualment amb les persones d'Engrunes i de Recollim, en la recollida d'estris de segona mà. A la casa de Betània he compartit l'existència amb dones maltractades i amb dones que acabaven de sortir de la presó. A la Fundació Germà Tomàs Canet he acompanyat persones amb capacitats diverses. Tots aquests llocs de treball m'han ensenyat a mantenir-me amb els peus a terra sense fer reflexions sobre «el sexe dels àngels»...

Els moviments d'Acció Catòlica especialitzada (JOC, MIJAC, ACO, GOAC) m'han ensenyat a fer treball d'artesanía i no a treballar en sèrie. A posar en primer pla nens, nenes i joves, amb les seves capacitats i donant-los tot el protagonisme. Ja a Santa Coloma de Gramenet, algú podria pensar que ho sabia tot, però no, vosaltres em vau ensenyar a «cordar-me les sabates». M'anàveu assenyalant el lloc on calia que em situés a cada moment, com va ser contra el tancament de les persones migrants en els CIE. I, de nou a l'Hospitalet, vaig aprendre a caminar amb persones grans que, pel fet de ser-ho, no es conformaven amb qualsevol cosa. Com deia la Sara, «alguns capellans ens prenen per *tontines* i ens tornen a dir en el sermó

allò que acaben de llegir en l'Evangeli». La Sara és qui em va donar suport en el propòsit d'iniciar una vaga de fam per protestar contra una decisió de Càritas diocesana de Barcelona. Una vaga de fam que al final no va ser necessària.

Actualment també he après de LaFundició que és possible participar en projectes que ni jo ni gent d'Església hem iniciat però que aconsegueixen fomentar la dignitat de les persones. També amb Mujeres Unidas entre Tierras. Seria tan llarg entrar en totes les relacions personals d'aquestes etapes... Alguna vegada semblava que era jo qui donava un cop de mà, però no! Jo només aprenia de cada una de les persones amb qui dialogava, persones que m'ajudaven a créixer a partir de les dificultats i de les fragilitats.

Quan jo no havia estat fidel al pla de Déu, l'Oriol Xirinacs em va dir: «És semblant al que els passa als plats de fang quan cauen a terra, queden marcats, però no es trenquen i poden seguir fent servei». Admirar-nos que Déu tingui present i triï les persones que no valen, que no compten, que no poden... per dur a terme la seva obra Alliberadora. Tot aquest Poble de Déu ha estat l'instrument que m'ha fet arribar la seva carícia cada dia. «La meva ànima magnifica el Senyor, el meu esperit celebra Déu que em salva, perquè ha mirat la petitesa de la seva serventa» (Lc 1,46-47).

Estar i morir amb la classe obrera

Jordi Fontbona

Podem dir que, últimament, estem assistint a «l'enterrament» dels capellans obrers. Però jo agafo aquest enterrament en el sentit que dèiem en la I Trobada estatal de capellans obrers l'any 1982:

Portem molts anys intentant comprendre el fet de l'encarnació, que ens ha fet assumir la condició de pobre, i ens ha introduït en la dinàmica del gra de mostassa i del llevat... I des d'aquesta condició, fem de la nostra vida, del nostre ministeri, «eucaristia», intentant traduir en el nostre viure quotidià el «feu això en memòria meva», no com a gest litúrgic, sinó com a entrega i compromís.

12

O sigui, l'enterrament expressa el viure l'Encarnació a fons. Enterrar-se, sí, fins a baix de tot, fins on siguis capaç de fer-ho. Per això podem dir que, mirant Jesús, estem i topem amb el Misteri, que costa d'entendre, creure i viure: «Feixucs d'enteniment i de cor per a creure tot el que havien anunciat els profetes! ¿No calia que el Messies patís tot això abans d'entrar a la seva glòria?» (Lc 24,25-26).

I, ara, és pensant en els més de vint anys que vaig treballar manualment com a capellà (ja havia treballat abans, des dels catorze anys fins als vint-i-sis), que penso i dono a aquest «enterrar-se» la consideració d'anar-se empobrint progressivament, a poc a poc... Aquesta és, sens dubte, la sensació que tens quan passes un temps llarg (anys) al costat d'una màquina d'imprimir i on tot, o gairebé tot, segueix igual: els mateixos companys, els mateixos sorolls, les mateixes pudors... I així un dia i un altre, i un altre. Any rere any.

I mentrestant et preguntes, moltes vegades, quan t'aixeques a un quart de sis del matí per anar a treballar, o quan t'estàs barallant amb una màquina,

si realment és aquell el teu lloc, si té sentit que siguis allí, quan podries fer i dir altres coses més d'acord amb la teva «condició de capellà».

I quantes vegades tens la temptació d'abandonar, de deixar-te de «bajanades», i de fer el que realment hauries de fer: de capellà-capellà en una parròquia! I més, quan n'hi ha tanta falta. Llavors penses que, certament, tindries més temps per llegir, formar-te, reflexionar... i ho trobes a faltar, ja que penses que, possiblement, podries «aportar» molt més a nivell de continguts, i que aniries més descansat i tindries el cap més clar. Sobretot, de cara a acompanyar els militants de la JOC i l'ACO. Segurament ells m'ho agrairien...

I també recordo que em preguntava: tot això és necessari? Té sentit aquest desgast? ¿No es tracta de voler mantenir tossudament una dèria personal, i per tant subjectiva o poc eclesial, encarada més a un passat més obrerista, i no tant de cara el futur?

13

Eren interrogants que m'havia plantejat moltes vegades, però també és veritat que quan mirava de respondre-hi, sempre m'inclinava per seguir en la feina, tot pensant que, amb aquesta resposta, estava més a prop de la vida i les condicions de la classe obrera amb qui vull estar i morir.

Una font d'inspiració que no puc sinó agrair a Déu

Pepe Rodado León

Soc en Pepe Rodado i tinc seixanta-dos anys, soc el tercer de sis germans. De família treballadora manxega, vam emigrar a Barcelona a principis dels setanta. Vaig començar a treballar als quinze anys en una fàbrica tèxtil de Sabadell. A finals dels setanta va tenir lloc una gran reconversió en aquest sector i a Sabadell es van fer grans mobilitzacions. Aquest ambient em va ajudar a prendre consciència de la classe obrera.

La meva família era creient i practicant. Quan era petit i vivia al meu poble em va marcar molt, i als meus amics també, un capellà que em va fer propera la figura de Jesús i la seva manera de viure. A Sabadell vaig deixar de practicar: era més atractiu jugar a futbol. Però la llavor la portava dins. I després de contactar amb la meva parròquia de Ciutat Badia, amb un sacerdot i el grup de joves que es reunia allà, se'm va despertar la consciència obrera i cristiana. El sacerdot del Pradó, que em va facilitar els evangelis i la meva intensa atracció per Jesús de Natzaret, i la JOBAC, posteriorment JOC, i el descobriment de Joseph Cardijn, fundador de la JOC, em van fer valorar la proposta d'entrar al seminari des de la fàbrica, sense estudis, als dinou anys. Allà em van facilitar accedir a un pla específic anomenat ESMO (Encaminament Sacerdotal al Món Obrer) que llavors existia a Barcelona. Juntament amb altres companys vam compaginar els estudis a la tarda i el treball al matí, i tot això vivint en barris humils de Barcelona com eren Torre Baró o Vallbona. Els treballs que vaig fer van ser de neteja, en una botiga de fotografia i en una cooperativa de reciclatge. Ordenat sacerdot el 1990, vaig treballar en la construcció com a peó, de mosso de magatzem en diversos llocs, i vaig estar sempre vinculat als moviments apostòlics com a consiliari: al MIJAC (equivalent al JUNIOR), la JOBAC, la JOC i l'ACO. També vaig estar vinculat a la Pastoral Obrera com a delegat diocesà i en l'àmbit de Catalunya, i en contacte amb la pastoral obrera de tot l'Estat espanyol.

Vaig deixar la feina per una lesió a l'esquena i em vaig dedicar als moviments, sobretot a la JOC. Vaig estar quinze anys a El Prat de Llobregat. Després de la meva tasca com a consiliari de la JOC de Catalunya i Balears em van enviar a un altre barri perifèric de Barcelona, el Bon Pastor. Allà la pastoral era, gràcies als qui m'hi havien precedit, una pastoral popular i obrera molt present en la vida del barri. I va començar a arribar la nova immigració a principis del 2000. El contacte amb els treballadors i les treballadores immigrants em va fer sentir de nou la crida a compartir amb ells i com ells la meua vida, i vaig demanar al meu bisbe poder tornar al treball manual. Finalment, després de tres anys de diàleg i discerniment, va accedir, més per cansament que per convenciment, a la meua demanda (com el jutge i la vídua de la paràbola).

15

L'experiència de l'atur, de la recerca de feina i de cursos ocupacionals ja va formar part de la meua opció. Durant nou mesos vaig compartir la formació d'ajudant de cuina amb una vintena d'aturats i aturades. I això em va obrir la porta al treball, vivint de prop la temporalitat i la precarietat. Vaig estar tres anys fent d'ajudant de cuina en diversos llocs i finalment n'he passat set com a cambrer-netejador en una residència de joves esportistes, finalment amb plaça fixa.

Fa dues setmanes que he començat una excedència voluntària de dos anys que em permet dedicar més temps a la meua responsabilitat com a consiliari general de l'ACO. Per a mi, treballant o sense treballar, la presència del món obrer, participar de la vida dels barris on viuen els i les treballadors i compartir amb ells la vida, intentant ser un humil i sincer testimoni de Jesucrist, és el que ha animat i anima el meu caminar com a capellà al costat «de la meua gent». L'opció per Jesús i l'Església, comunitat dels seus seguidors, en el món obrer són dues fidelitats que he volgut servir.

Amb encerts i errades però amb una gran esperança, m'ajuda a seguir fidel a aquest camí el fet de ser sacerdot del Pradó (que centra la seva espiritualitat en Jesucrist i els pobres) i els moviments especialitzats de pastoral obrera, inspirats en Joseph Cardijn i la seva doble fidelitat a Jesucrist i a la classe obrera.

Participar del collectiu de capellans obrers de Barcelona, així com dels Països Catalans, durant molt de temps, ha estat una font d'inspiració i suport que no puc sinó agrair a Déu.

Som simples servidors

Carles Casademont Oller

Vaig néixer el 1937 i soc el petit de set germans. Em vaig criar en un ambient religiós en una família que patia l'escassetat per la guerra i la postguerra. Quan vaig acabar el batxillerat, vaig ingressar al seminari de Barcelona i em vaig ordenar capellà el setembre de 1962. El febrer de 1963 el meu bisbe em va enviar com a vicari a una parròquia obrera de Sabadell, la de Mare de Déu de Gràcia. Allà vaig substituir un company que marxava a Xile.

A la parròquia hi havia diversos grups de la JOC i m'hi vaig integrar com a consiliari. Aquests grups de la JOC, formats per joves militants més els consiliaris, i la mateixa realitat obrera que m'envoltava em van marcar la vida. Sí, d'ells vaig rebre com «un bateig d'immersió» sobre la classe obrera. Recordo que em preguntava: com podràs acompanyar des de l'Evangeli, si ho fas des d'una realitat tan diferent a la que viuen els militants i la comunitat parroquial?

Entre els anys 1962-1965 va tenir lloc el Concili Vaticà II. Recordo que aquest període el vam viure amb molt d'interès i esperança. A tot plegat s'hi van ajuntar les lluites sociopolítiques d'aquells anys i el pas endavant que van fer alguns companys capellans posant-se a treballar en treballs manuals, i així poder viure, com un més, la realitat obrera. Van ser anys durs perquè es van donar situacions molt reivindicatives tant en l'àmbit social com en el polític. Alguns joves militants de la JOC, i també uns quants capellans compromesos, van ser detinguts i empresonats, i les nostres esglésies vigilades i denunciades.

L'any 1969 vaig ser destinat a una parròquia que s'acabava de crear en un barri obrer de la mateixa població de Sabadell. Va ser llavors quan vaig decidir posar-me a treballar i viure d'aquest treball manual. Primer vaig entrar en una impremta. No tenia seguretat social i fins al cap de cinc anys no

vaig aconseguir feina amb la legalitat laboral corresponent. Em vaig jubilar als seixanta-cinc anys. He treballat en tres empreses, sempre en arts gràfiques (com a maquinista d'*offset*).

Les motivacions que van marcar aquesta opció pel treball van ser bàsicament dues:

La primera fou la d'aproximar-me a la vida de la gent: a aquells joves de la JOC, a la mateixa realitat del barri, als veïns (vaig viure en un pis de lloguer com un més); vaig haver de desplaçar-me a la feina en tren a Barcelona cada matí a les sis, tornar a les quatre de la tarda. «Viure com un més». El contacte diari amb els altres, i no pel fet de ser capellà, és el que em va permetre l'acostament: en la comunicació mútua; en la comprensió i en el llenguatge; en els problemes socials que es vivien essent un més en aquesta lluita; en l'associació de veïns; en els actes reivindicatius; quan obria l'església per acollir trobades clandestines. Estic segur que aquesta realitat m'interpellava i m'anava indicant la manera de fer la pastoral parroquial més adaptada a la realitat.

18

L'altra motivació va ser la gratuïtat i la llibertat. En aquell temps, els capellans cobràvem una petita paga procedent de l'Estat, un Estat opressor al qual l'Església estava lligada. Renunciar a aquesta petita paga estatal va ser un acte reivindicatiu. Alhora, viure de la meva feina em donava la possibilitat d'actuar com a sacerdot, és a dir, gratuïtament. Des de llavors no he cobrat res pels serveis «religiosos». «Ho heu rebut gratis, doneu-ho també de manera gratuïta». Així vaig renunciar a cobrar la paga de sacerdot, malgrat la insistència del bisbat. Tot plegat m'ha donat molta llibertat en la meva actuació pastoral i social.

Al costat d'aquestes dues motivacions hi ha hagut un entorn comunitari social i eclesial en el qual m'he sentit ajudat i acompanyat en la meva opció de «capellà obrer». Estic molt agraït a tants companys... Per exemple, al pare José M. Borri, a Andreu Vila, a Pepe Sánchez, a Jaume Aragall... I a Rosi, Pepi, Antonio, Tere... Així vaig començar a formar part del col·lectiu de capellans obrers de Catalunya.

Aquesta opció de «capellà obrer» m'ha marcat la manera de viure tant socialment com eclesialment. Sempre he estat vinculat a la pastoral de la parròquia, una pastoral obrera. He intentat viure en la comunitat compartint les responsabilitats. També amb aquella llibertat que permet estar oberts a la vida, a la realitat social i a construir una comunitat oberta, una comunitat acollidora i preocupada pels problemes de la humanitat, intentant respondre-hi conscients de les nostres limitacions. El 2019 em vaig jubilar de la responsabilitat de la pastoral parroquial, ja amb vuitanta-dos anys.

Actualment visc a la comunitat Drapaires d'Emaús, a Sabadell. Una comunitat de vuit persones (dues jubilades). En aquesta comunitat vivim del reciclatge i amb una economia comuna. Segueixo acompanyant grups del moviment ACO i també estic compromès amb l'Associació Ningú Sense Sostre. Som un grup, un equip de voluntaris i una treballadora social (assalariada), en una casa per a catorze persones i sis pisos tutelats per l'Associació. Fa deu anys que ens hi esforcem...

19

A Emaús celebrem l'Eucaristia cada diumenge amb un grup de persones, en una clima de germanor, obert a qui hi vulgui participar. Normalment ens reunim unes quinze persones, però el nombre varia segons les circumstàncies. Participo en una plataforma per la Pau: Roda de la Pau, que, tot i la impotència davant les guerres, no callem. Des que vaig començar a treballar, he format part del col·lectiu de capellans obrers de Catalunya i, per bé que som pocs i jubilats, ens seguim reunint en un clima d'amistat, reflexió i esperança.

Crec que he intentat respondre a la vida i, com diu l'Evangelí: «Quan hagueu fet tot el que us he manat, digueu: som simples servidors, no hem fet res més que el que havíem de fer».

I també soc conscient que no tot ho fet bé, que en la meua vida hi ha errors. Però, tot i això, dono gràcies a Déu, i a moltes persones.

Penúltimes confessions d'un capellà obrer

Ramiro Pàmpol

Vull destacar alguns trets que emergeixen des de les cendres de vint-i-vuit anys en la feina manual. Després faré referència a la meva situació actual.

El tret que més m'ha marcat ha estat la voluntat de proximitat al món del treball. I ha estat precisament aquesta proximitat la que m'ha anat modelant a poc a poc. Crec que puc dir que es tracta ja d'una mena d'instint quan jo mateix o una altra persona parla de les experiències pròpies de la classe treballadora: em refereixo a la forma de vida en un barri popular, a la mirada a la realitat quotidiana pròpia d'un obrer, als conflictes laborals que acostumen a donar-se a les fàbriques, al rebuig clar o discret de persones pertanyents a una altra classe social i sobretot a les relacions personals que s'han anat forjant al llarg dels anys. Per exemple, ara quan assisteixo a una celebració religiosa al centre de Barcelona, comprovo que en desconec gairebé tots els assistents, com si formessin part d'un «altre món».

20

En síntesi, de vegades em sorprenc a mi mateix quan veig com ha calat en mi aquesta «llarga marxa» en el treball manual i les noves relacions forjades que em fan dir: afortunadament la meua vida ha quedat marcada per la meua feina i de manera definitiva!

En tot el primer període franquista, ens va transformar a tots els capellans obrers de forma intensa una espècie de mística propiciada pels riscos, els perills, les detencions policials, els conflictes sovintejats a les fàbriques, la repressió franquista. Tot allò ho vam viure amb una intensa passió. Com a teló de fons, he de denunciar l'intolerable silenci de l'Església espanyola davant els assassinats i les tortures de la dictadura franquista, de la seva policia i dels seus jutges. Especialment vull denunciar els afusellaments, per raons ideològiques, a les sis de la matinada en diverses capitals de l'Estat: Torreros (Saragossa), Montjuïc (Barcelona), Carabanchel (Madrid),

València... Tots aquests fets em van ajudar a decidir que m'havia d'acostar tant com fos possible, com a capellà obrer, com a creient i home d'Església, a una classe social cada vegada més allunyada i conflictiva en relació a la institució eclesial.

Avui aquesta «mística» gairebé ha desaparegut i ens conformem amb resistir el millor possible. Va ser el preu de passar d'una dictadura a una democràcia incipient. S'ha fet cèlebre entre nosaltres la frase «Contra Franco vivíem millor».

Com visc avui la meua condició de jubilat en el món obrer? Intentaré respondre a la pregunta amb alguns trets propis de la meua personalitat en aquests moments, quan ja he fet noranta anys.

En primer lloc, no puc desprendre'm de la meua visió del món, que va néixer de manera espontània a partir de la inserció laboral i que és una visió predominantment política. No concebo la pertinença actual a la Marea Pensionista o el meu voluntariat a la presó Brians 2, sense tenir en compte la dimensió política que suposa. No soc capaç de quedar-me tranquil amb un compromís humanitari o assistencial. Em dic a mi mateix que seria una manera de reforçar l'actual estat de les coses.

21

En segon lloc, encara que sembli contradictori amb el que he exposat en el primer punt, reconec que segueixen vives les meves arrels socials de classe mitjana ara més que mai, quan dispo de molt temps lliure. Per exemple, no se m'acut anar a la Federació de Jubilats i Pensionistes de CCOO i passar allà alguns dies entre setmana. Em sento llunyà del compromís sindical, no del seu esperit. D'alguna manera torno a les meves aficions i busco en lectures de filosofia o teologia, o en el cinema, estímuls que alimenten el sentit de la meua vida. Admeto, no obstant això, que gràcies a la meua condició inicial de classe mitjana he estat capaç de recórrer tot el camí que he exposat.

Segueixo incorporat a diversos moviments socials i en contacte amb iniciatives destinades al món de les migracions, o realitzant seminaris a Cristianisme i Justícia, i estant present en collectius de capellans obrers a Ca-

talunya i a Europa. No obstant, crec que visc una espècie de dicotomia degut a la «cultura» de la meva doble pertinença, que es resol pel costat de la meva inquietud i la meva opció clara pel món obrer.

Com una breu síntesi del que acabo de dir, penso que hi ha tres expressions clau que poden definir la meva actitud actual davant els greus problemes socials, ambientals, d'identitat, tant feminista com nacionalista, etc. En definitiva, problemes de profunda arrel política i que per a mi mateix formulo amb aquestes paraules:

- Desitjo seguir exercint un necessari profetisme tant humà com creient, que no s'ha d'abandonar mai.
- Intento ser conscient de la dimensió política de qualsevol realitat humana, per petita que sembli.
- Pateixo la constatació de les enormes desigualtats en la distribució de la riquesa que divideixen el món i que, al meu parer, són la causa radical de totes les contradiccions socials.

22

No he dit res sobre la meva actual vivència religiosa que conreo apassionadament: el fet de pretendre donar sentit al Mal en el món, la inquietud sobre l'ateisme creixent especialment al nostre país; la recerca d'un coneixement més elaborat de la Persona de Jesucrist, com a resposta radical a tant patiment; la qüestió de la transmissió de la fe (acostumo a donar voltes a la pregunta de si es pot parlar raonablement de la via no religiosa per arribar a Déu) i el contingut de la fe mateixa.

Per acabar: també em preocupa el llenguatge i els continguts de les meves celebracions dominicals. Les homilies són una expressió clara de la tensió que de vegades visc per comunicar els meus sentiments creients d'una manera més actual.

Vull acabar reconeixent que aquest ja llarg espai de jubilació –més de vint-i-quatre anys– és un temps extraordinari per assaborir vells records d'amistat obrera, mentre des de la finestra oberta de la meva habitació de Bellvitge miro cap a la ciutat i el meu barri. És el sentiment d'una missió, d'una èpica humil i una cultura de conflicte per la Justícia raonablement acompanyats.

El fill de la paraigüera se'ns fa capellà²

Sebastià Heredia

Les meves arrels

Amb les meves maldestres paraules, no vull parlar de mi ni fer un gran discurs, ordenat i comprensible, sinó deixar parlar el meu cor, desfogant-me i aprofundint en les meves arrels. Recordant un dels versos de «Gracias a la vida», començo la història de les meves arrels amb les paraules que vaig començar a balbucejar i dir llavors: «Papa, Mama, Germà, Amic, Veí, Barri, Poble».

23

Per part de mare, el meu avi va ser el «papà José». Era de Linares, Jaén, la terra dels «aceituneros altivos». Molt aviat va haver de deixar les seves oliveres per assentar-se a La Unión, Cartagena, on va conèixer la mamà Obdulía, Ulla, per als nets, i s'hi va casar. Allà, el papà José era barber i arrencaqueixals i mestre de guitarra, autodidacta, en la terra pàtria del Cante de las Minas.

Per part de pare, el iaio Sebastián i la iaia Fulgencia van néixer a Alumbres, un petit poble de cases de fang al peu de la Serra de Cartagena i a prop de les roques d'Escombreras, la terra de la lleganya i l'espart i... les mines de ferro!

El meu pare va ser miner als vuit anys. Se m'encongeix el cor en dir-vos que el meu pare va ser com un «cuquet», que a través dels forats de les roques portava aigua als altres «cucs» que seguien cavant la terra. Les mines eren alemanyes i el ferro abastia la Primera Guerra Mundial.

2 Aquest escrit és part del discurs que vaig pronunciar quan em van fer fill adoptiu de Montcada i Reixac el 2017, i que vaig actualitzar el 2024.

Feina, sostre i terra

L'any 1917, en fa més de cent, els meus avis van haver d'abandonar la seva terra, escollir entre emigrar o morir-se de fam per buscar feina, sostre i terra, com tan gràficament i profundament deia el papa Francesc als barquers de Lampedusa.

Se'n van anar a viure a Barcelona, al Raval, que llavors era conegut com el barri Xino. Allà hi havia la segona ciutat de Múrcia, amb més de 150.000 murcians, tots en aquells carrers: Sant Oleguer, Robadors, Arc del Teatre, Xiprer, Unió, Cadena, Sant Ramon, Sant Jeroni, Riereta, Carretes, Amàlia... fins a desembocar a Sant Pau, on vaig néixer. Potser va ser en el lloc més digne del carrer Sant Pau, no pel meu naixement, és clar, flanquejat a l'esquerra pel carrer de les Flors i a la dreta pel no menys famós carrer de les Tàpies, amb el digne teló de fons de les Tres Xemeneies del Paral·lel.

Allà vaig néixer i créixer. Sempre jugant al carrer. Ah! Recordo les trucades als timbres i picaportes de les cases de putes del carrer de les Tàpies, per sortir disparats, no fos que ens atrapessin i ens hi fessin entrar.

24

I vaig anar a l'escola. Vaig sortir amb vida, miraculosament, dels bombardejos de la guerra i de jugar a les barricades, en aquell laberint de carrers estrets del barri Xino profund, que teniem l'atreviment de recórrer i on ens sentíem com a casa.

El fill de la paraigüera

I un bon dia –per dir-ho d'alguna manera– el Xino, més ben dit, el meu petit barri Xino, des del carrer Carretes fins al de Sant Pau i la seva Ronda, es va commoure. La notícia va córrer com un regueró de pólvora. «El fill de la paraigüera es fa capellà». La meva mare havia treballat fent paraigües a Pío Robert Laporta (no ho oblideu, ronda Sant Antoni 66) i arreglava a casa i en una botigueta del carrer Parlament tots els paraigües dels nostres veïns.

La sorpresa i les exclamacions –algunes me les estalvio– van ser compartides: «Sebastianico, què fas?», «Sebastián, et perdem, et perdem...». Era el clam compartit per tots els veïns del meu barri i també per la meva família i els meus companys de feina de la Pirosmal, fàbrica de porcellanes, en la qual treballava, al carrer Parlament.

La vigília de la meva entrada al Seminari va ser una processó inacabable de veïns que venien al 109, 2n 2a, del carrer de Sant Pau a «donar-me el condol» i a consolar els meus pares. Els deien: «No us poseu així. En Sebastià és bo. Ell no us oblidarà mai, no us deixarà».

I com a colofó de les paraules d'ànim, les que deia la meva veïna Lluïsa del 3r 1a: «Celia, no et posis així. Si el Sebastianico vol fer-se capellà, que se'n faci. Pitjor hauria estat que t'hagués sortit lladre».

I només el meu pare, el *papá*, plorava en silenci... El *papá*, anarquista convençut, home intel·ligent, profund i respectuós, que en conversar a fons i acomiadant-me d'ell em va dir: «Sebastián, fill, jo no t'entenc, ni entenc l'Església, però si estàs convençut del que vols fer, fes-ho!».

25

I l'endemà, als vint-i-quatre anys, vaig entrar plorant al Seminari de Barcelona, jurant i perjurant a la meva família, al meu petit barri Xino i als meus companys de feina, que «no em perdien, que no m'oblidaria mai d'ells».

«Com que sé que t'agraden els "obreritos"...»

Van haver de passar uns tretze o catorze anys per tornar a trobar terra on arrelar i absorbir la saba que em donés vida i m'ajudés a ser el que sempre havia volgut ser. L'any 1963 jo era superior i professor de Teologia al Seminari Major de Barcelona. Eren els anys del Concili Vaticà II. Temps de debat a fons en l'Església i de possibilitats de canvis en la seva rígida estructura, per dir-ho d'una manera suau.

Al Seminari no tothom ho veia com jo. La major part de professors em deien que marxés. Sembla que jo era un incordi. Però tots els alumnes de

Teologia em demanaven que aguantés, que no els deixés... Un d'ells va dir –ho vaig saber després– «si mossèn Heredia, el Sebas, marxa, qui defensarà els pobres?».

I va guanyar l'oposició. Un bon dia, o potser no tan bo, el bisbe Gregorio Modrego Casaus em crida i em diu: «Sebastián, he pensat que és millor que deixis el Seminari. I com que sé que a tu t'agraden els «obreritos», ves a una barriada obrera, a Bifurca (Montcada Bifurcació) i comença a organitzar-hi una parròquia». El fill de la paraigüera, el capellà que se'n va anar plorant, era ben rebut i amb alegria: «Ja tenim mossèn, ja tenim rector! Ja tenim parròquia!».

Però us ben asseguro que en el punt més íntim del meu cor, em vaig dir: «Jo no soc el capellà, superior i aliè al poble, sinó un servidor del poble. Soc un d'ells i amb ells per sempre més. Aquí vull arrelar!». I amb una frase que em sortia del cor, potser una mica irreverent, em vaig dir: «D'aquí no me'n treu ni Déu!».

26

Així s'acaba l'exploració que he pogut fer del pou de les meves arrels. I aquí em teniu ja amb seixanta anys, amb més pols de ciment de l'Asland als pulmons que sang a les meves venes.

El sentit de la meva vida

Amb les paraules de la cançó de Violeta Parra «Gracias a la Vida», que no són meves però sí dignes i poètiques, vull expressar i compartir els sentiments que em són més íntims.

Gracias a la vida que me ha dado tanto.
Me ha dado la risa y me ha dado el llanto.
Así yo distingo dicha de quebranto,
los dos materiales que forman mi canto
y el canto del pueblo al que yo amo tanto.

Se m'ha acabat la corda...

Torno a les meves paraules malaptes: Gràcies a tots els que m'heu acompanyat i estimat tant. M'heu ajudat a ser una mica el que sempre he desitjat ser.

I, molt especialment, gràcies als meus «obreritos» de Bifurca. Vosaltres sou els protagonistes i no jo. Doneu-me un cop de mà!

Després d'anys a la fàbrica, parlem del present i el futur

Isidre Ferreté

28

Als meus 84 anys d'edat, 66 com a jesuïta, i després de 35 anys complets de treball laboral a la fàbrica (els darrers 18 com a mecànic de manteniment) i de compromís sindical, visc la joia d'estar «en el meu lloc»: al costat de persones desateses i vulnerables del meu barri de La Salut Alta de Badalona, on porto vivint des de fa 30 anys. En aquesta societat cada vegada més fragmentada i dispersa, més pluricultural que intercultural, on augmenta el risc de guetos socials i els enfrontaments (*bidonvilles et banlieues*), la meua preocupació és ajudar a passar de la coexistència (pacífica?) a la convivència en llibertat i justícia. La Fundació La Salut Alta, en la qual col·laboro des de fa vint anys, treballa per aquest futur cohesionat amb infants, adolescents i famílies del barri de cultures i religions diverses. També participo organitzadament en plataformes d'entitats veïnals i municipals amb objectius integradors similars i pel dret a un habitatge digne. Al meu barri patim entre tres i quatre desnonaments setmanals.

Amb aquest mateix objectiu integrador, un grup de professionals jubilats com jo ensenyem electricitat i fontaneria bàsica a immigrants sense papers a la Fundació Migra Studium, al centre de Barcelona. Ho fem dos matins per setmana i en dinou anys que porto al projecte ja hi han passat més de 1.200 persones. Els cursos volen ajudar a la tan anhelada i vital inserció laboral (il·legal de moment), però sobretot a l'acollida personal i la socialització.

Visc i cultivo diàriament el meu seguiment personal del Crist, motiu central de la meua vida. Amb un altre jesuïta, formo part de la comunitat cristiana del barri, on tenim eucaristia setmanal i altres activitats de formació, compromís i lleure. També soc consiliari de dos grups d'ACO.

La meua comunitat de vida (actualment tres jesuïtes) canviarà d'habitatge per ser Comunitat d'Hospitalitat amb immigrants i lloc d'acollida temporal d'altres jesuïtes o seglars que vulguin viure un temps al barri i fer-hi algun servei.

Formo part de la Taula de Diàleg Interreligiós de Badalona (ATDIB): catòlics, baptistes, adventistes del setè dia, musulmans i, esporàdicament, sikhs. D'entrada, no aspirem a «pregar junts» al mateix Déu, però sí que podem «trobar-nos junts» per pregar cadascú a la seva manera. No ens uneix la mateixa creença però sí la mateixa sinceritat. Hem celebrat tres Pregàries interreligioses per la pau, tres «Capvespre amb les religions» (itineraris guiats a quatre temples diferents, amb acollida i explicació); diverses xerrades sobre temes fronterers (Ramadà-Quaresma; llibertat religiosa al Marroc, etc.). La simple existència, ja fa set anys, de l'ATDIB ja és un èxit, encara que ens sembli que no avancem gaire; la cordialitat mútua és real però bastant formal, per evitar conflictes.

Petita història d'un capellà obrer

Rosend Darnés Bosch

Vaig néixer el mes de gener de 1943 en una petita finca d'Esponellà (Girona), un poble de poc més de 300 habitants. Era el tercer de quatre germans, tots homes. Els meus pares eren petits propietaris agrícoles. Cultivaven la terra (secà) i tenien animals: vaques, porcs, gallines, conills i altres bèsties de corral per al consum domèstic. Es treballava molt. Vaig assistir a l'Escola Nacional d'allà mateix amb un mestre que ens feia treballar molt.

Amb onze anys vaig ingressar al Seminari diocesà per ser sacerdot. Mentre estudiava filosofia i teologia va tenir lloc la celebració del Concili Vaticà II, que vam viure, seguir i estudiar intensament i amb molt d'entusiasme. El papa Joan XXIII el va convocar, sorprenent a tothom, amb la finalitat que s'obrissin portes i finestres a un aire nou i que l'Església empatitzés i entrés en diàleg amb el món, apropant-se també a les altres esglésies cristianes separades de Roma (ecumenisme). Va publicar l'encíclica *Pacem in Terris* i la *Mater et Magistra*. Amb Pau VI hi va haver una certa continuïtat, i va ser quan es va optar per la renovació de l'episcopat espanyol i el distanciament de l'Església espanyola del règim franquista amb el cardenal Vicente E. Tarancón. En l'àmbit civil van ser temps d'obertura, d'horitzons amplis, d'esperança: Kennedy, Khrusxov, l'arribada a la lluna, el Maig francès, el diàleg cristià-marxista... Van passar pel seminari bisbes que anaven i venien del Concili. Hélder Câmara, arquebisbe pacifista de Recife (Brasil), el cardenal Silva Henríquez de Santiago de Xile, monsenyor Ancel, bisbe membre del Pradó; Paco Mera, laic de l'HOAC; persones de diferents moviments eclesials; contactes amb els monjos de Montserrat... Es feien actes acadèmics i musicals importants: cinefòrums, obres de teatre, presentacions de llibres d'espiritualitat francesa –Congar, Chenu, Daniélou, Rahner, Schillebeeckx, Quoist... El Seminari era la institució més desperta i activa de Girona. Teniem delegats de curs que ens permetien incidir en la presa de decisions de la institució, relacions i cursets amb militants de la GOAC,

grups de litúrgia del món rural, de missions, del món obrer... En els anys d'estudi, a les vacances, treballava amb pares i germans en les tasques de la casa i el camp a Esponellà, sense concessions ni privilegis. Per això, ja en temps d'estudiant, vaig decidir que en el futur seria capellà obrer i recordava a sant Pau, que treballava de nit per no ser una càrrega per a l'economia de la comunitat; jo volia poder renunciar més endavant a la paga de l'Estat, a l'estipendi de les misses, i ser i aparèixer així més lliure i desinteressat en l'exercici del ministeri com a manera de fer més creïble el missatge.

Ja ordenat sacerdot, durant quatre anys i mig vaig treballar com a vicari coadjutor en tres parròquies diferents. Després, amb un company sacerdot vam formar equip i ens vam dirigir al bisbe demanant-li una parròquia per començar una nova etapa com a rectors. Després d'insistir, ens va oferir una petita parròquia rural i cap allà vam anar, il·lusionats i disposats a buscar un treball assalariat i començar una nova vida com a capellans obrers. El meu company pintava automòbils en una planxisteria i jo treballava en una petita fàbrica d'acabats de taps de suro per a ampolles de vi. Tot era nou per a nosaltres, un aprenentatge gens fàcil, dur físicament i treballant amb diversos productes: clor, coles, tints i pintures poc saludables. Vaig començar netejant taps amb clor i acolorint-los, els vaig fer l'empastat, l'esterilització... Vaig tenir cura de l'esmerilat, de formatar-los i dels diversos i complexos treballs d'acabat que ens demanaven els clients. Era una indústria auxiliar que col·laborava amb les fàbriques de més volum i hi entregava els taps en el punt just per fer-los servir en els envasos. Vaig treballar successivament en unes quantes seccions fent servir diferent maquinària. En un moment determinat, l'evolució del treball va portar al tancament de la meua secció i em vaig quedar sense lloc de feina i uns mesos a l'atur. Llavors vaig entrar en una nova empresa de tubs aïllants (de polímers) de cinquanta treballadors. Al cap de dos anys, per no haver de fer-me fix, em van acomiadar i vaig necessitar buscar-me una nova empresa.

Durant dos anys vaig treballar al camp, amb arbres fruiters: presseguers, pereres, pomeres, noguers, arbres de ribera per fusta i pasta de paper, plàtans, en un molí d'arròs i amb cereals: ordi, blat, panís, pèsols, farratges... De costat amb treballadors del país, però també amb persones nascudes fora, sobretot àrabs i gambians. Després va venir un altre temps d'atur i, a

continuació, vaig treballar a l'IRTA (Institut de Reforma i Tecnologia Agrària) en una fundació (Mas Badia) creada per la Universitat de Girona, la Diputació, la Generalitat i les cooperatives fruiteres de Girona amb l'objectiu d'investigar i assajar nous sistemes de poda, adob, reg, sembra, llavors, herbicides i pesticides. Era un treball interessant que sempre atenia a les característiques, deficiències i contraindicacions: eliminació de l'excés de nitrats i de residus tòxics, utilització del residu del cafè i dels fangs de les depuradores de l'aigua de boca com a adob fertilitzant, etc. Vaig treballar amb tècnics diversos, amb estudiants becaris en pràctiques, amb dones, amb immigrants...

Han estat trenta-set anys de treball assalariat, hivern i estiu, amb fred i calor, treball físic de peonatge fins a la jubilació, havent fet els seixanta-cinc anys. I tot això mentre atenia petites parròquies rurals: primer una on vaig estar-m'hi vuit anys, després dues més durant onze anys, després cinc durant trenta-tres i últimament sis on ja fa que hi soc cinc anys. Celebrant-hi els sagraments amb esperit creatiu, visitant els malalts i portant-los la comunió; treballant i promovent la comunitat, l'escola d'adults, acompanyant-los els dies de festa i de dolor. Vaig participar també en la fundació del sindicat Unió de Pagesos i vaig moderar, a petició seva, les reunions de les associacions de veïns d'alguns d'aquests llocs.

El treball manual, la relació amb la gent, el fet de menjar junts en una mateixa taula... Sent treballadors ens situem en un mateix pla, en un nivell d'igualtat diferent al capellà que viu només centrat en el culte, la catequesi i els sagraments. Un es guanya l'aliment amb el seu esforç personal. La disciplina que imposa la feina i els horaris afavoreix un equilibri personal. Conviure amb un company també sacerdot obrer enforteix l'opció vital buscada, permet la reflexió i la revisió compartides, aporta seguretat i fermesa davant les anades i tornades del pas del temps. Les trobades anuals amb el col·lectiu de capellans obrers dels Països Catalans han estat de gran utilitat i ens han ajudat a créixer personalment i a consolidar el compromís emprès en el seu dia. Una opció nascuda de la decisió de seguir Jesús (persona, missatge i Projecte: el Regne de Déu). Un compromís de fidelitat a la Bona Notícia de l'Evangeli que ens convida a treballar i a obrir camins al servei de la humanització del món, de la justícia, de la fraternitat,

de la confiança en el Déu-Amor que és font de vida i de salut, que és Llum i port de salvació per a tots els éssers humans.

I com és natural, ara visc a la residència sacerdotal de Girona, amb vint-i-set capellans més, experimentant una jubilació tranquil·la després de força anys de procurar servir al millor possible la gent senzilla dels petits pobles de Girona.

Una experiència que m'ha transformat la vida

Jesús Lanao

La vida en un barri obrer de Barcelona (un món per a mi diferent) i el fet de treballar, com un veí qualsevol, en un treball manual (manteniment d'ascensors i administratiu d'una agència de duanes) em va donar:

- 1) Una visió del món «des de baix», des dels explotats, amb condicions de vida precàries (habitatge, serveis, etc.), amb inseguretat i fragilitat (poder perdre la feina, estar a l'atur) i amb possibilitats de ser represaliat (per sindicalista, etc.)
- 2) La vivència col·lectiva: les lluites de barri forjaven una solidaritat per assolir condicions de vida dignes per a tothom. Intent de superació de la visió i els interessos personals.
- 3) Una lectura de l'Evangeli des de la vida: partir de la realitat, analitzar-la i tornar a aquesta realitat per transformar-la. El mètode de la Revisió de Vida (veure, jutjar i actuar).
- 4) Una espiritualitat molt bàsica i senzilla: el que et remou per dins de l'Evangeli i de la vida de les persones del barri i la resposta vital que et surt.
- 5) Un referent importantíssim: la fe bàsica i elemental d'algunes de les dones de la parròquia (com la vídua de l'Evangeli que diposita dos cèntims a la bacina).
- 6) L'Església de base i de moviments (JOC, GOAC, ACO), no vinculada al poder (jerarquia) i molt crítica amb ell.
- 7) Una llibertat per manifestar el meu pensament, sense autocensures. Això estava induït per la «cultura obrera» de dir les coses pel seu nom (sense embuts ni maquillatges).
- 8) L'experiència de «realisme» i de fragilitat humana: en el món obrer apareixen també els egoismes, l'afany de poder, les falsedats, etc., típics de la condició humana.
- 9) I, finalment, la humilitat: he d'aprendre molt dels altres. En tot cas, l'im-

portant és el que puguis anar fent, juntament amb els altres (creients i no creients).

Aquests han estat els principals aprenentatges que des de la pastoral obrera han transformat la meva vida.

Treballador manual en una Catalunya irredempta

Joan Raventós Vendrell

A finals d'un desembre de fa molts anys, ens vam reunir un grup de capellans i vam dedicar temps a buscar un nom a la nostra presència de capellans en el món del treball. Com anomenar-ho? Com anomenar-nos? Ens semblava bastant clar el nom de «capellans en el treball», però jo volia afegir-hi un petit matis: al capellà se'l situa normalment al voltant de l'altar, així que per mi era millor dir «sacerdots en el treball».

El capellà obrer no pretén mai fer present la seva «bandera», la seva marca. Tots som iguals, tot i que tots siguem diferents... El papa Lleó XIV ens ha dit que «som creats persones, però el capitalisme ens tracta com si fóssim coses». El treball ens ha posat a tots al mateix nivell, encara que alguns busquen promocionar-se a si mateixos, posar-se «per damunt» dels altres –també dins la classe obrera.

La Teologia de les realitats terrenals diu que cal posar totes les empreses humanes a les mans del Pare. Què més voldriem!

Personalment, he treballat en una empresa de quinze persones fins la jubilació, sense tenir activitats sindicals, amb fidelitat a la tasca de cada dia: avorrida, rutinària, entregant factures i comandes als nostres clients, caminant amunt i avall, formant part d'un engranatge ben planejat.

Com a capellà obrer he celebrat una Eucaristia setmanal en una petita parròquia de barri, i sempre ho he fet vestit de carrer. Els dissabtes ens trobàvem un grupet dels qui anàvem a missa i conversàvem llargament sobre els textos litúrgics. Ara, un cop jubilat, algú m'ha dit: «Com és que abans de jubilar-te t'adormies mentre els altres conversàvem?». La resposta, mig irònica, ha estat: «Heu notat que ara estic jubilat?».

Tornar a les fonts

Victorino Martín

Per recordar el passat us diré que el Vaticà II ens va animar a «tornar a les Fonts». I allí, a la 1a Regla, sant Francesc demana als seus germans «sentir-se feliços quan es trobin entre gent de baixa condició i menyspreada, entre pobres i febles [...]». Ens va semblar, aleshores, que el més proper era treballar de peons a la construcció. Vaig anar a Tarragona amb en Francesc i en Xavier i ens vam trobar amb en Sisco, l'Agustí i en Ton, diocesans, i amb en Miquel, jesuïta d'una de les dues comunitats seves d'allà. Quina sort!

Van ser anys il·lusionants: la vida en un barri de perifèria, l'ambient de treball, les inquietuds i esperances socials, obreres i postconciliars compartides i celebrades en una petita comunitat... La precarietat era una realitat tangible. Pobresa.

37

La crisi de la construcció als anys vuitanta ens va separar i l'empresa va enviar, als que no vam acceptar la indemnització, a Bembibre (Lleó), en ple hivern i amb neu. Els companys de feina que tenien família van ser els més perjudicats: molts tenien fills petits o en edat escolar i de cop es van trobar lluny de les seves famílies... Aquí va començar la meva itinerància: del Bierzo a Tàrraga (Lleida), a Banyoles (Girona), a Barcelona ciutat i província: Rubí, Mataró i Sitges.

Els meus últims cinc o sis anys els vaig passar compartint pis amb treballadors d'Engrunes, una entitat fundada pel capellà obrer Romà Fortuny. Més tard, vaig estar-me en un altre pis per a presos en permís temporal, pis que estava a càrrec del sacerdot Manel Pousa, capellà de presons i molt conegut.

Em vaig jubilar el 2006 després de trenta-un anys de gràcia. No pertanyo a cap sindicat ni participo en grups cristians. Això vol dir que el meu contac-

te actual amb el món obrer es limita a la meva relació familiar i, sobretot, als mitjans de comunicació, que activen la meva consciència i el meu xip obrer i filtren automàticament les notícies polítiques, econòmiques i religioses lligant-me mentalment i afectiva a aquest món. A la meva comunitat acompanyo els malalts i collaboro en les tasques de la casa.

Vull recordar dues frases de companys de feina. Una me la van dir a Tarragona, al principi de la meva experiència obrera: «Mira, Victorino, jo deixaré de fer hores extres si els paletes deixen de treballar a preu fet». L'altra va ser ja a la meva última feina: «Tu ets fix, i treballes de peó? Així et va!».

Capellans obrers per a l'evangelització del món del treball

Sergi Gordo Rodríguez³

39

La preocupació per portar Jesucrist i el seu Evangeli al món obrer té ja la seva història. Com diu Josep M. Rambla SJ en el pròleg d'aquest quadern, «els capellans obrers han fet història», encara que sigui, com diu ell, «una història sense èpica».

Primer, voldria fer una mica d'història de com aquest tema va entrar en l'agenda dels treballs del Concili Vaticà II (1962-1965). El prestigiós periodista Henri Fesquet, que va ser el cronista del Concili per al diari *Le Monde*, recollia en la seva crònica del 15 d'octubre de 1965 un fet ben significatiu i poc conegut: que fou un bisbe espanyol el primer que va plantejar, a l'aula conciliar, el tema del treball manual dels sacerdots com a expressió de la preocupació de l'Església per portar l'evangeli al món obrer.

Fou el bisbe Jacinto Argaya, que en aquell moment tenia seixanta-dos anys i era bisbe de Mondoñedo, qui va dir, llegint un text redactat en llatí:

El treball manual dels sacerdots és una qüestió d'actualitat. Per què no n'hauríem de parlar? Aquesta forma de treball manual és digna de ser lloa-

3 Bisbe de Tortosa i president del Secretariat Interdiocesà de Pastoral Obrera de Catalunya (SIPOC).

da, exactament igual que qualsevol altra forma. Més encara: és molt convenient [*valde decet*, va assegurar], ja que Crist va treballar manualment amb les seves pròpies mans, igualment com ho va fer sant Pau. Cal que el Vaticà II, després del Concili de Trento i seguint el seu exemple, ens ofereixi una manera de ser sacerdot adaptada al món modern.

El tema de l'evangelització del món obrer al Concili el protagonitzaven sobretot els bisbes francesos, que ho tenien ben present des dels temps del cardenal Suhard, de la Missió de França i de la conflictiva experiència dels primers sacerdots obrers que va popularitzar la novella de Gilbert Cesbron, ja esmentada. Al Vaticà II, el tema de la pastoral obrera el va plantejar especialment monsenyor Ancel, bisbe auxiliar de Lió, antic bisbe obrer i superior general del Pradó –moviment sacerdotal avui ben present a Catalunya. El bisbe Ancel va tenir una participació especial en el que aleshores era anomenat «Esquema 13», i que fou els inicis d'una llarga redacció i debats sobre la que finalment havia de ser la constitució pastoral del Concili titulada *Gaudium et Spes*. Aquest document recull els temes més relacionats amb l'economia, la política i la doctrina social de l'Església. «L'interès de l'Església pels temes temporals», va dir monsenyor Ancel a l'aula conciliar, «prové de la seva missió total: que no és altra que l'evangelització».

El Concili, finalment, va aprovar aquesta afirmació relativa als sacerdots obrers en el decret *Presbyterorum ordinis*:

Tots els preveres tenen la missió de contribuir a una mateixa obra, tant si exerceixen el ministeri parroquial o supraparroquial com si es dediquen a la recerca científica o a l'ensenyament, o bé si exerceixen un ofici manual compartint les condicions de vida dels obrers, quan això sigui convenient i tinguin l'aprovació de l'autoritat competent, com si, en fi, exerceixen altres obres d'apostolat o encaminades a l'apostolat (PO 8).

Era ja una porta oberta.

La segona funció d'aquest epileg és aportar el meu senzill testimoni personal: provinc d'una família humil d'un poble petit de Granada que als anys seixanta del segle passat va emigrar a Catalunya per fugir de la gana i bus-

cant un treball digne. Vaig néixer a Barcelona i fins fa dos anys he tingut el domicili familiar a Cornellà de Llobregat. Pertanyo a la parròquia de Sant Miquel, del barri del Pedró, un barri obrer i popular. Com a cristià, com a prevere i ara com a bisbe, el món dels veïns i les veïnes dels nostres ambients populars ha estat present en el meu pensament i en el meu cor. Comparteixo la idea, avui força difosa, que les conviccions personals profundes són les que passen del cap al cor. He viscut el meu ministeri pastoral a l'arxidiòcesi de Barcelona, i des de fa dos anys, per voluntat del papa Francesc, visc a Tortosa, veient que aquí el món del treball és el propi del món rural, del món dels ramaders i també de la pesca, patint tots ells moltes dificultats econòmiques i moltes precarietats. D'altra banda, els meus germans bisbes em van encomanar vetllar i acompanyar la tasca que impulsen les delegacions diocesanes de pastoral obrera i els moviments d'acció catòlica especialitzats en el món obrer a través del Secretariat Interdiocesà de Pastoral Obrera de Catalunya (SIPOC).

41

La pastoral obrera la podem descriure com el conjunt d'accions que duen a terme els cristians i els servidors de l'Església per tal d'acompanyar cristians i cristianes obrers, és a dir, les persones cristianes que viuen la condició obrera i la volen dur a la pràctica tot intentant de viure segons l'estil de Crist i inspirant-se en l'Evangelí. Ja que estem en un clima de confessió personal, deixeu-me dir que no em sento de cap manera com un «expert» en pastoral obrera. Per això, espero aprendre molt en la lectura d'aquest quadern editat per Cristianisme i Justícia, que recull el testimoni de preveres obrers de casa nostra.

Hi ha un fet que penso que és motiu d'una acció de gràcies a Déu per part de tots els que vivim i sentim la pastoral obrera en el nostre cor: es compleixen els trenta anys de la publicació del document de la Conferència Episcopal Espanyola titulat *La pastoral obrera de tota l'Església*, que va incloure, en la part final, una trentena de propostes operatives. Penso que és un document plenament vigent i que cal aplicar-lo i donar-lo a conèixer molt més.

Sovint, la pastoral obrera viu situacions molt dures. En el meu acompanyament a les persones que la viuen dia rere dia m'ajuda molt el testimoni

d'alguns mestres, com el del beat Antoine Chevrier, fundador del Pradó, sant Carles de Foucauld, canonitzat fa poc a Roma pel papa Francesc, i el pare René Voillaume. D'aquest darrer, en rellegeixo sovint el llibre *Voyants de Dieu dans la Cité* ('Visionaris de Déu a la ciutat'), que inclou les cartes que dirigia habitualment als Germanets de l'Evangeli, dels quals era el superior i responsable. Aquests religiosos tenen com a vocació especial la de compartir la vida amb els seus germans i germanes més pobres i en ambients socialment molts durs. I recordo que els deia aquestes paraules, com un veritable testament seu: «Compartiu la situació dels pobres, però no deixeu mai de donar testimoni de Jesucrist i de l'Evangeli, que és paraula de salvació en qualsevol situació».

Glossari

El Pradó: Família d'espiritualitat apostòlica que aplega capellans, religiosos, religioses i laics i laiques dedicats a l'evangelització, principalment en ambients obrers i populars. Va ser fundat per Antoine Chevrier (1825-1879), capellà diocesà de Lió. A Catalunya, l'espiritualitat apostòlica del Pradó va arribar als anys 50. Els pradosians procuren viure al servei de parròquies, sobretot de barris populars; dels moviments evangelitzadors (especialment els obrers i rurals); en una vocació no renunciada mai pel treball manual; enmig dels antics i nous marginats; en la formació teològica i pastoral de futurs apòstols; en una tasca acollidora de la religiositat popular i, darrerament, fent forat en una Església que es dona i s'enriqueix amb la presència dels nous immigrants.

43

Moviments d'Acció Catòlica mencionats

ACO: Acció Catòlica Obrera. Moviment cristià fundat l'any 1953 que es caracteritza per ser una Església molt de base, arrelada en el missatge de Jesús i amb una opció clara per ser classe treballadora i per comprometre-s'hi.

GOAC / HOAC: La GOAC (Germanor Obrera d'Acció Catòlica) és un moviment d'Església, que en l'àmbit estatal s'anomena HOAC. És membre del Moviment Mundial de Treballadors Cristians (MMTC), i des de 1991, promou un Fons de Solidaritat Internacional que ha recolzat i finançat desenes de projectes a Àfrica, Àsia i Amèrica Llatina.

JOBAC: Joves Cristians de Barris Obrers i Ambients Populars. Va ser un moviment de joves cristians amb una forta implantació a Barcelona i àrea metropolitana entre els anys 1974 i 1992, moment en què es fusiona amb la JOC.

JOC: La Joventut Obrera Cristiana és un moviment de joves fundat a Bèlgica el 1925 per Joseph Cardijn, sacerdot i obrer. Està vinculat al món obrer i especialment, a la joventut dels barris humils i de famílies amb menys recursos.

MIJAC: Moviment Infantil i Juvenil d'Acció Catòlica, que té per missió específica promoure la participació organitzada dels infants en l'acció evangelitzadora de l'Església diocesana.

Bibliografia per aprofundir (ordenada per antiguitat)

GODIN, Henri i DANIEL, Yvan. *La France, pays de mission?*, Éd. de l'Abelle, París, 1943.

CESBRON, Gilbert, *Les Saints Vont en enfer*. Ed. Robert Laffont, París, 1952.

- N'hi ha traducció al castellà: *Los santos van al infierno*, Ed. Destino, 1954.

SIEFER, Gregor, *Die Mission der Arbeiterpriester: Ereignisse und Konsequenzen*. Driewer, Essen, 1960.

- N'hi ha traducció al castellà: *Los sacerdotes obreros. Los hechos y las consecuencias*, Ed. Nova Terra, Barcelona, 1965.

45 VAN BROECKHOVEN, Egied, *Journal spirituel d'un jésuite en usine*. Trad. George Neefs SJ, Desclée de Brouwer, París, 1976.

- En castellà, hi ha una recent antologia de fragments del diari: VAN BROECKHOVEN, Egied, *La amistad. Diario de un jesuita en la fábrica (1958-1967)*. Encuentro, Madrid, 2023.

REIG, Ramiro i PICÓ, Josep, *Feixistes, rojos i capellans*. Nova Editorial Moll, Mallorca, 1978.

- N'hi ha una nova edició: *Feixistes, rojos i capellans. Església i societat al País Valencià (1940-1977)*, Universitat de València, 2004.

RICART, Josep, *Egara. Una parroquia obrera bajo el franquismo, 1963-1977*. Ed. Pedagògica del Vallès, Terrassa, 1979.

ARMADA, Ignacio, «Colectivo de jesuitas para la Misión Obrera», a *Revista Pastoral Misionera*, maig-juny 1980.

GIMÉNEZ SJ, Jesús, *La Misión Obrera de la Compañía de Jesús en España (1963-1984)*. Universidad Pontificia de Comillas, Madrid, Tesina inèdita, 1985.

PÁMPOLS, R.; ANORO, L., FARRÀS, J.; NOLAN, A. i KOLVENBACH, P. H., *Capellans obrers. Entre l'Església i el Regne*. Cristianisme i Justícia, [Quadern CJ n. 17](#), Barcelona, 1986.

GIMÉNEZ SJ, Jesús. «La Misión obrera de la Compañía de Jesús en España», a *Cuadernos M. O.*, n. 3, 1991.

GALÁN, Isidoro, «Los jesuitas en la Misión Obrera del barrio de Las Seiscientas», a *Cuadernos del Estero: Revista de estudios e investigación* n. 16, 2001, pàg. 35-42.

CATALÁ SJ, Toni, *Vida Religiosa «a la apostólica». Hombres y mujeres que quisieron seguir al Señor con mayor libertad*. Sal Terrae, Santander, 2004.

PÉREZ PINILLOS, Julio, *Los curas obreros en España*. Ed. Nueva Utopía, Madrid, 2004.

TABARES, Esteban, *Los curas obreros, su compromiso y su espíritu*. Ed. Nueva Utopía, Madrid, 2005.

RAMBLA, Josep M., *Dios, la amistad y los pobres. La mística de Egide van Broeckhoven, jesuita obrero*. Sal Terrae, Santander, 2007.

CORRALES, Xavier, *De la misa al tajo: la experiencia de los curas obreros*. Universitat de València, València, 2008.

RELATS, Pere, *Diari d'un any de peonatge*. Ed. Saragossa, Barcelona, 2009.

46

CENTENO, José; DIEZ, Luis i PÉREZ PINILLOS, Julio, *Curas obreros, Cuarenta y cinco años de testimonio: 1963-2008*. Herder Ed., Barcelona, 2009.

Los Negrales, «Jornadas sociales SJ» (apartado sobre la Misión Obrera). 2009.

SUÑOL, Miquel, «Els jesuïtes de la Missió Obrera entre dos generals. Maig 1970», a *Miquel Suñol web*, 2011. Disponible aquí: http://usuaris.tinet.cat/fqi_sj/arrupe

BOTEY, Jaume, *Capellans obrers. Compromís de l'Església amb el món obrer*. Cristianisme i Justícia, *Quadern CJ n. 175*, Barcelona, 2011.

FLORES, Manuel, *Lucha Santa. Experiencia religiosa de los curas obreros de la Sierra Sur de Sevilla*. Ed. PPC, Madrid, 2012.

BARRÉ SJ, Noël, *Jésuites et ouvriers. La mission ouvrière jésuite de 1944 à la fin des années 1990*. Ed. Karthala, Paris, 2014.

PERNIA, Luis, *Abajarse*. Ed. Círculo Rojo, Almería, 2015.

LES CAHIERS DE L'ATÉLIER, «L'intuition des prêtres-ouvriers». Ed. de L'Atelier, n. 547, octobre-décembre 2015.

ALARIO, R., COLLET, P. i MULROONEY, J., *Curas en unas comunidades adultas*. Federació Europea de Curas Catòlics Casados, Albacete, 2015.

FERRANDO, Emili, *Els cristians i el món obrer. L'experiència catalana durant el franquisme*. Autoeditat, Barcelona, 2017.

LAHOZ, Ricard i GARCIA JARDÍ, Enric, *Francesc Xammar i Vidal. Dignitat i compromís a la perifèria de Tarragona*. Publicacions URV, Tarragona, 2018.

GÓMEZ ROVIRA, Pere Pau, *La Missió Obrera Jesuïta des dels seus inicis fins a la transició democràtica*. Universitat Autònoma de Barcelona, tesi doctoral, 2019.

ÁLVAREZ DE LOS MOZOS SJ, Patxi, *Servir a los pobres, promover la justicia. Panorámica histórica del apostolado social de la Compañía de Jesús*. Sal Terrae, Santander, 2019.

LLOPIS, Enric, «Alberto Guerrero Peyrona» a *A la huelga. Militancias y lucha de clases en Valencia (1975-2023)*. Autoedició, València, 2022, pàg. 156-175.

SUÑOL, Miquel, «Florida i marcescència dels capellans obrers. Un fracàs?», a *Miquel Suñol web*, 2023. Disponible aquí: http://usuaris.tinet.cat/fqi_ct01/AF/para_alfredo_13_ct.htm

47

BAENA, Neus, *Hijos de su tiempo. Los sacerdotes obreros de Tarragona. Mundo obrero, antifranquismo y represión (1951-1977)*, Universitat Rovira i Virgili, tesi doctoral, Tarragona, 2023. Disponible aquí: <http://hdl.handle.net/10803/690014>

BAENA, Neus, *Del nacionalcatolicisme a la democràcia. Món obrer, església de base i antifranquisme a Tarragona (1951-1977)*. Arola Editors, Tarragona, 2024.

MOCEOP, «Curas obreros hoy». *Tiempo de hablar*, n. 178, Albacete, octubre-desembre de 2024.

PONS, Agustí, *Catòlics, comunistes i cia. Intel·lectuals catalans i Guerra Freda*. Edicions de 1984, Barcelona, 2024.

MORATO, Demetrio, *Lo que vi, viví y creí. Memorias de un jesuita de barrio*. Autoedició, Saragossa, 2024.

Darrers títols

23. *A los sesenta años del Vaticano II*. Víctor Codina *Inicio*
24. *La conversa espiritual*. Josep M. Lozano
25. *Gustavo Gutiérrez en cinco artículos*. Gustavo Gutiérrez *Inicio*
26. *Comencem per meditar*. Josep F. Mària
27. *Aplicació de sentits*. Josep M. Lozano
28. *Entre la parròquia i la fàbrica: testimonis de capellans obrers*.
Diversos Autors

La **Collecció Virtual** és el recull de materials publicats exclusivament al web. Aquí hi trobareu quaderns que per la seva extensió o pel seu format i estil diferents no hem editat en paper, però que tenen el mateix rigor, sentit i missió que els nostres Quaderns CJ. Desitgem que circulin per la xarxa, i per això comptem amb vosaltres.

Trobareu tots els quaderns d'aquesta col·lecció a:

www.cristianismejusticia.net/virtual

COLLECCIÓ
VIRTUAL

Cristianisme i Justícia

Roger de Llúria, 13, 08010 Barcelona
933 172 338 • info@fespinal.com
www.cristianismeijusticia.net

